

Schliemann-levelek Torma Zsófiához

Az európai civilizáció kezdeteire vonatkozó kutatások mind gyakrabban idézik egy olyan erdélyi tudós — Torma Zsófia — nevét, akiről eddig legjobb esetben is csak mint a nőemancipáció egyik hazai előharcosáról emlékeztek meg. Legutóbb a *Korunk* tavalyi 10. számában találkozhattunk a nevével Szöcs István és Bodor András cikkeiben, amelyek a sumér-kutatás kérdését tárgyalják. Bodor András írja, hogy az írásbeliség fejlődési szakaszai meghatározásának, vagyis a sumér epigráfia és paleográfia egymást követő periódusai tisztázásának jelentősége, ha számba vesszük, hogy a Földközi-tenger keleti partja mentén az ékírás szinte minden népnél megtalálható, alig túlozható el.

Az európai és szorosabban a hazai írásbeliség kezdetei szintén a sumér-korra vezethetők vissza. A sumér írásbeliség és kultúra számottevően befolyásolta a Mezopotámiát környező népek kultúráját, s nagy hatással volt Egyiptom, Kisázsia, az Iráni-fennsík és Északkelet-India népeinek műveltségére, de kisugárzási körébe vonta a Földközi-tenger északkeleti partvidékét, s a Balkán-félsziget és a Duna völgye közvetítésével eljutott Erdélyig is. Mezopotámia és Erdély kapcsolataira, illetőleg a sumér írásbeliségnek Délkelet-Európa közvetítésével történt behatolására először Torma Zsófia figyelt fel, s ezt az akkori tudós világ rangos fórumán, az 1880-as berlini ősrégészeti kongresszuson elő is terjesztette. A kutatások kezdeti szakaszában azonban állítása annyira merésznek tűnt, hogy néhány ősrégész (Pulszky Ferenc, Hampel József, Paul Reinecke) még tudományos hipotézisként sem akarta elfogadni. Kutatásainak erről a szakaszáról Torma Zsófia mindeddig *kiadatlan* önéletrajzi jegyzetében számol be:

„...a tordosi telep több ezer darab különleges kő, csont, cserép és érc tárgyaitak nevezetesebb példányait egészen új és fontos adataiért bemutattam volt 1880-ban a berlini, 1882-ben pedig a Majna-Frankfurtban tartott régészeti kongresszusok szakembereinek, s felhívám azokra értekezésemben figyelmüket... Minek folytán megállapították nagy horderejüket, hogy azok új világot vetnek az ősmúlt kérdéseinek tisztázására, de mivel azok újdonsága őket is meglepte, el kellett magamat tanulmányozásukra határoznom, ámbár teljes tudatában voltam annak, mily küzdelemteljes leend nekem a magam törte csapáson iránytű és pihenés nélkül [haladnom] keresve-kutatva az összekötő pontokat, melyekhez leleteim kapcsolhatók legyenek. Gyűjteményem tárgyait az összehasonlító régészet segítségével figyelmes vizsgálat alá kellett vegyem, s az egymáshoz tartozó körülményekből kivonható eredmények arra a meggyőződésre vezettek, hogy Tordos őskorára következtetve föltételezem, miszerint úgy ezen, mint erdélyi részünk [más] őstelepeit azok a thrák fajú geta-dákok lakták, a kikről a görögök első történetírója, Herodotus K. e. 500 évvel úgy emlékezik, hogy a »Maris«, az az Maros menti területek lakói voltak. Tordos leletein ekkor fölismerem Babylon-Chaldea kultúrelemeiből keletkezett s az egyiptomi művészettel együtt Syriában tovább fejlődött azon művelődést, a mely hasonló volt Troja thrákjainak kultúrájával, s a melyet itt Daciában meg nem előzött az eddigi régészek által ismert gall-kelta, pelaszg-görög és etrusk-római kultúra.

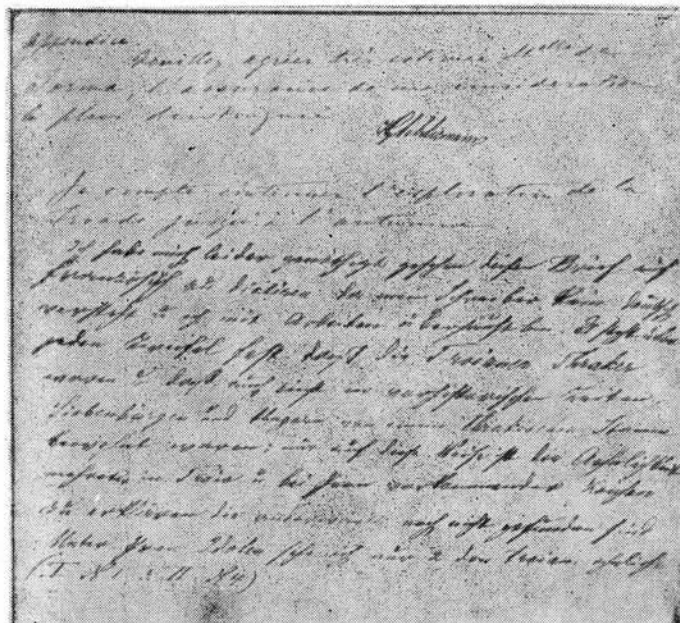
Babylon ékírásos feliratai szerint ős népe turáni fajhoz tartozva sumer-akkad nép volt, kiknek kő és agyag tábláira vésett képes írásjegyeit és vallásos szertartásaiknak ceremóniáit feltüntető attributumait-jelzőit, jelvényeit összehasonlítva

Torma Zsófia

gyűjteményem kultust bemutató tárgyaival, képekkel kimutattam — Eth[nographische] An[alogien] című illusztrált művemben, Jena, 1894 — részletesen, hogy ezen ősnéprajzi adatok módosító hatásából fejlődött vonások visszatükröződnek a fölénk került mai népek hitében s hitből magyarázható szokásaikban... csakúgy, mint megvoltak azok Trojában Priamus thrák királynak népénél; ezek folytán azonos[ak] Babylon, Troja és Dacia papjainak vallásos fogalmait kifejező, a tárgyak reprezentációjának teljesen megfelelő symbolikus nyelvének hiero-ideogrammjai s feliratai, a melyek gyűjteményem bálványocskáira s más különféle rituális tárgyaira vésettek, úgy hogy ezen jelképes íráskés értelmzésére ugyanegy megfejtési módszer és siker [?] alkalmazható.“

Az 1880-as berlini kongresszuson Torma Zsófia találkozott a történelmi és „homéroszi“ Trója felfedezőjével, Heinrich Schliemann-nal is. Schliemann meglepetéssel vette tudomásul, hogy Erdélyben egy hozzá hasonló státusú — dilettánsnak bélyegzett, de zseniális intuíciójú — régész az általa „homéroszi“-nak hitt trójai leletekhez hasonló tárgyakat talált. A két felfedezés támogatta, kiegészítette egymást, úgyhogy Schliemann egyik legjelentősebb művében, az *Iliosban*, mely a trójai ásatásokat és eredményeiket tárgyalja, bőven hivatkozik is Torma Zsófia kutatásaira s az általa talált tárgyakra. Torma Zsófia, Schliemann és baráti köre — köztük a nagy angol orientalista, Archibald H. Sayce — buzdítására, tovább fejlesztette elméletének a toridosi leleteken látható vésetekre-rajzaira vonatkozó részét, s ezekben az írásbeliség első európai jelentkezését vélte felfedezni. Hogy ez nemcsak sejtés volt, hanem tudatos kutatómunka eredménye, az — Torma Zsófia részben közzétett, részben kéziratban maradt tanulmányain kívül — leginkább a kortárs ősrégészekkel, orientalistákkal, antropológusokkal és más szakemberekkel folytatott tudománytörténeti jelentőségű levelezéséből állapítható meg. A több mint háromszáz darabot számláló kiadatlan levelezésben Schliemann (2) és Sayce (3) kézírása mellett ott találjuk az oxfordi F. Haverfield (2), a prágai Julius Jung (3), a berlini Eduard Krause (4) és Albert Voss (13), a bécsi M. Munch (7), a müncheni Paul Reinecke (2) és Johannes Ranke (18) leveleit. A magyarországi és erdélyi

Schliemann levele

magyar személyiségek közül Finály Henrik, Goldziher Ignác, Hampel József, id. Herepey Károly, Herrmann Antal, Hunfalvy Pál, Kuun Géza, Rómer Flóris, Téglás Gábor és Török Aurél leveleit említjük, nem felejtve ki a Torma Zsófia kutatásai iránt élénk érdeklődést tanúsító Kossuth Lajos két levelét sem, melyeket Torinóból küldött.

Torma Zsófia írásos hagyatékának — amelyet a kolozsvári Történelmi Múzeum őriz — monografikus feldolgozása mindaddig nem történt meg; csak a kutatásai során összegyűjtött tárgyi emlékeket rendszerezte és ismertette Roska Márton (*A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában*. Kolozsvár, 1941). Tudományos levelezésének külföldi tudósoktól származó darabjaiból a *Kriterion* szándékszik válogatást adni *Téka*-sorozatában.

E vállalkozás azonban korántsem teszi fölöslegessé Torma Zsófia életművének a szaktudomány mai szintjén való felmérését, ami erkölcsi kötelesség is egy olyan — méltatlanul mellőzött — tudóssal szemben, akit nem a véletlen vezetett rá nagy horderejű felfedezésére, hanem a tudatos, nagy nehézségek árán végzett kutatómunka. Ami az európai írásbeliség megjelenésére vonatkozó felfedezéseket illeti, ma már nem lehet célunk primátusok vitatása, mégis meg kell állapítanunk, hogy az e téren érdemeket szerzett tudósok sorában Torma Zsófiát feltétlenül előkelő hely illeti meg. Ezt kortársai közül a legnagyobbak (és a legönzettelenebbek), ha nem is 1880-ban, de a későbbiek során — Torma Zsófia tudományos érvei hatására — mindnyájan elismerték, s közöttük elsősorban a leglátványosabb sikereket elért Heinrich Schliemann. Kegyeletteljes és egyben hasznos szolgálat kívánunk tenni Torma Zsófia életműve újraértékelésének útján azzal, hogy írásos hagyatékának kicsiny töredékét közkinccsé tesszük; s azzal, hogy ezt éppen Schliemann és a kutatásaiban nagy érdemeket szerzett második feleség, Sophie leveleivel kezdjük, egyúttal tiszteletünket kívánjuk kifejezni minden idők egyik „legszerencsésebb” intuíciónak, akinek kultúrtörténeti jelentőségű tettére, a trójai ásatások megkezdésére nemrégem emlékeztünk, századik évfordulója alkalmából.

Gyulai Pál

Athén, 1879. jan. 25.

(Német nyelven)

Mélyen tisztelt Kisasszony!

A fölöttébb fontos okmányokat, melyeket Ön becses levelével szíveskedett nekem megküldeni, első szabad órámban a legnagyobb érdeklődéssel fogom áttanulmányozni, és egyelőre a legszívélyesebb köszönetemet mondom érte.

A legkiválóbb tisztelettel, készséges híve:

H. Schliemann

Leipzig, [1]880. [aug.] 8.

(Hibás németiséggel, névjegyben)

Akadályozva Önt a kiállításon üdvözölni, innen Bécsből mondom Önnek [?] és kérem Önt, fogadja el barátságom és tiszteletem jeléül a képeimet, remélve, hogy hamarosan megkapom az Önét.

Sophie Schliemann

Athén, [18]80. 11. 6.

(Német nyelven)

Tisztelt Kisasszony!

Fogadja hálás köszönetemet f. hó 30-án kelt kedves leveléért. Szívesen válaszoltam volna már hamarabb, de mindig hátra volt a visszatérés a hazába, mely csak 8 nappal ezelőtt következett be, és oly végtelenül sok dolgom volt. Meg kell gondolni, hogy teljesen hiányzott nekem az idő és a nyugalom egy ilyen kellemes kötelesség teljesítéséhez.

Én is szívesen gondolok vissza a szép berlini napokra, és szívből örvendek, hogy a sok érdekes ismeretség közt Ön is ott van, tisztelt Kisasszony.

Nagyon kellemes volna nekem ezt valamikor felújíthatni, akár a mi szép klasszikus hazánkban, akár az Ön hazájában. Hogy azonban már a következő évben eleget tehetünk-e az Ön szíves meghívásának és hogy meglátogathatjuk-e [...] nagyon kétségesnek tűnik nekem, mivel férjem új tervei őt Görögországhoz kötik. Tiszteletét küldi Önnek, és üzeni, hogy új művét, mely november 1-én jelenik meg nyomtatásban, „Ilios“-nak hívják, és a F. A. Brockhaus adja ki Lipszében.

A legszívélyesebb üdvözlésekkel és baráti nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok Önnek mindenkor kész híve

Sophie Schliemann

Athén, 1882. február 9.

(Francia nyelven, idegen kézirással)

Igen tisztelt Torma Kisasszony!

Élénk örömmel kaptam és mély érdeklődéssel olvastam múlt hó 29-i elragadó levelét, de legnagyobb sajnálatomra képtelen vagyok Önnek megírni az előszót a fontos műhöz, melyet Ön fontos felfedezéseiről készít. Először azért, mert jelenleg nagyon el vagyok foglalva Iliosom francia kiadásával, melynek az év vége előtt meg kell jelennie a párizsi Firmin Didot és Társa uraknál, és másodszer azért, mert úti előkészületeimet teszem, hogy Trója vidékére utazzam, ahol még e hónapban nagymérvű ásásokat kell újrakezdenem, s e munkák idején, melyek gyakran még az étkezésre sem hagynak időt, képtelen vagyok irodalmi tevékenységgel foglalkozni. Ha az Ön leleteiben bevéssett jegye-

ket és jeleket félreismerték a berlini kongresszuson, biztosan nem ismerik azokat többé félre, amióta megjelent Iliosom, és trójai gyűjteményem nagy részét bemutatták a német népnek és kiállították a berlini múzeumban. Új művében tehát csak az én Iliosomban található analógiákra kell Önnek hivatkoznia. Sietve átfutottam az Ön ábramelléleteit. [...] Igen figyelemre méltó az Ön 6. mellélete, ahol különösen az oltárok a lángokkal hatnak rám meglepően, amilyeneket az Iliosban is látni az 1911., 1914., 1913., 1915. sz. alatt, szintűgy a figyelemre méltó III jel, amelyről a tudós orientalista, A. Sayce értekezett Függelékében, 766—781. old. Én is foglalkoztam vele a 394. oldalon, ahol említést tettem Önről és felfedezéseiről is. Hozzátehetném még, hogy ezt a jelet a közelmúltban a celle-i Christian Hostman által a darzani temetkezőhelyen kiasott edényeken domborműben megtalálták. Hogy az Ön által a 7. mellékleten reprodukált jelek írásjelet képviselnek-e, mint Ön véli, e tekintetben nem merek semmilyen véleményt mondani. Ön nem tehet jobbat, mint hogy összehasonlítsa azokat a trójai jelekkel, melyeket Sayce a Függelékében tárgyal.

Fogadja, kérem, igen tisztelt Torma Kisasszony, megkülönböztetett tisztelem kifejezését.

H. Schliemann

Úgy gondolom, hogy trójai ásatásaimat az ősz beálltáig folytatom.

(Utóirat német nyelven, Schliemann kézírásával)

Sajnos, kényszerítve éreztem magam ezt a levelet franciául tollbamondani, mert írnom nem ért németül, és én el vagyok halmozva munkával. Minden kétségen kívül tisztán áll, hogy a trójaiak thrákok voltak, és hogy valamikor a történelem előtti korban Erdélyt és Magyarországot egy thrák törzs lakta; csak ezen a módon magyarázható meg több, Trójában és Önöknél előforduló jel [azonossága], melyet másutt még nem találtak. Az Ön bálványai közül csak kettőt látok a trójaiakhoz hasonlónak (I. 1. sz. és II. 4. sz.).

